

INKLYUZIV TA'LIMDA IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK MUHITNI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

FARANGIZ NAZAROVA FARXOD QIZI

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti

Maxsus pedagogika

ANNOTATSIYA

Inklyuziv ta'limda ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish ta'lim jarayonida barcha o'quvchilarning teng imkoniyatlarda ishtirok etishini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim muhitida o'quvchilarning ijtimoiylashuvi, sinf jamoasida o'zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantirish omillari yoritiladi. Shuningdek, o'qituvchi va ota-onalarning psixologik tayyorgarligi, o'quvchilar orasida ijobiy kommunikatsiyani shakllantirish hamda o'zaro qo'llab-quvvatlash madaniyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda ijtimoiy-psixologik omillarning muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, ijtimoiy-psixologik muhit, hamkorlik, kommunikatsiya, integratsiya, qo'llab-quvvatlash, tolerantlik.*

KIRISH

Hozirgi davrda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri bu – barcha o'quvchilarga teng imkoniyat yaratish, ularning shaxsiy qobiliyat va ehtiyojlaridan kelib chiqib bilim olishlarini ta'minlashdir.

Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim konsepsiyasi ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Inklyuziv ta'lim o'quvchilarning jismoniy, intellektual va psixologik xususiyatlaridan qat'i nazar, ularni yagona ta'lim muhitida birlashtirishni ko'zda tutadi.

Bunday muhitni samarali tashkil etishda ijtimoiy-psixologik omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki o'quvchilarning o'zaro muloqoti, hamkorligi, bir-birini qo'llab-quvvatlashi va sinf jamoasida ijobiy psixologik muhitning shakllanishi ta'lim natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, o'qituvchining kasbiy mahorati, psixologik sezgirligi va tolerantlik madaniyati inklyuziv ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli olib borishda muhim rol o'ynaydi.

Mazkur tadqiqotda inklyuziv ta'lim sharoitida ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishning asosiy omillari, ularning o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati yoritib beriladi.

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta'lim jarayonida ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish ko'proq amaliy faoliyat va o'quvchilarni birlashtiruvchi metodlardan foydalanishni talab etadi. Bunday muhitni yaratish uchun avvalo sinfda o'zaro hurmat va ishonchni shakllantiruvchi mashg'ulotlar tashkil etish maqsadga muvofiq. Masalan, dars boshida o'quvchilar bir-biriga ijobiy tilaklar bildirishi yoki sherigi haqida yaxshi fikr aytishi sinf muhitini iliqlashtiradi.

Hamkorlik asosidagi topshiriqlar ijtimoiy-psixologik muhitni mustahkamlashning eng samarali vositalaridan biridir. O'quvchilar kichik guruhlarda ishlash orqali bir-birini eshitish, fikrini qadrlash va jamoa oldida mas'uliyatni his qilishni o'rganadilar. Bu jarayonda o'qituvchi faqat kuzatuvchi emas, balki yo'naltiruvchi, motivatsiya beruvchi shaxs sifatida ishtirok etadi.

O'yin texnologiyalaridan foydalanish ham inklyuziv muhitni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, "do'stlik doirasi" yoki "men seni tushunaman" kabi psixologik o'yinlar o'quvchilar orasida bir-birini qo'llab-quvvatlash madaniyatini kuchaytiradi. Shu bilan birga, rolli o'yinlar orqali turli hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirish ularning empatiya va tolerantlik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Darsdan tashqari faoliyat ham muhim o‘rin tutadi. Birgalikda sport musobaqalari, ijodiy ko‘rgazmalar yoki kichik sahna ko‘rinishlarini tashkil etish orqali o‘quvchilar jamoa ruhini his qiladilar. Shu jarayonda imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning ham faol ishtiroki ta‘minlansa, bu ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini yanada oshiradi.

O‘qituvchi sinfda o‘zaro hurmat va tenglik tamoyillariga qat’iy rioya qilishi zarur. Har bir o‘quvchining fikri qadrlanishi va rag‘batlantirilishi inklyuziv muhitni barqaror qiladi. Shuningdek, ota-onalarni dars jarayoniga jalb qilish ham muhim. Ota-onalar ishtirokidagi ochiq mashg‘ulotlar yoki seminarlar orqali ular farzandining sinfdagi ijtimoiy-psixologik jarayonlarini bevosita kuzatish imkoniga ega bo‘ladi.

Shu tarzda amalga oshirilgan amaliy faoliyatlar o‘quvchilar orasida do‘stona, bag‘rikeng va qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta‘limni rivojlantirgan mamlakatlar, xususan, Finlyandiya, Kanada va Yaponiya tajribalarida asosiy e‘tibor har bir o‘quvchini o‘zini sinf jamoasining ajralmas qismi deb his qilishiga qaratiladi. Bu davlatlarda inklyuziv ta‘lim deganda, o‘quvchilarni faqat darsda bilim olish jarayoniga emas, balki sinf va maktabdagi barcha ijtimoiy hayotga teng huquqli ishtirokchi sifatida jalb etish tushuniladi.

Masalan, Finlyandiya maktablarida o‘quvchilar ertalab dars boshlanishidan oldin “do‘stlik aylanasi” yig‘ilishadi. Har kim navbat bilan o‘z kayfiyatini bildiradi, boshqalarning fikrini tinglaydi va o‘qituvchi ular orasida ijobiy ruhni shakllantirish uchun maxsus savollar beradi. Bu amaliy usul o‘quvchilarning psixologik tayyorgarligini oshiradi va sinfdagi ijtimoiy muhitni barqaror qiladi.

Kanadada inklyuziv ta‘lim jarayonida “peer support” tizimi keng qo‘llaniladi. Bu tizimda imkoniyati cheklangan o‘quvchilarga doimiy sherik biriktiriladi. U sherik nafaqat darslarda, balki tanaffus, sport o‘yinlari yoki ijodiy mashg‘ulotlarda

ham yonida bo‘ladi. Natijada o‘quvchilar orasida do‘stona muhit shakllanadi va qo‘llab-quvvatlash madaniyati rivojlanadi.

Yaponiyada esa “hamkorlikda masala yechish” texnikasi keng tarqalgan. O‘quvchilarga vazifalar shunday taqsimlanadiki, faqat jamoaviy muloqot va hamkorlik orqali natijaga erishish mumkin bo‘ladi. Shu jarayonda turli qobiliyat va ehtiyojga ega bolalar bir-birini to‘ldirib ishlaydi. Bu usul sinfdagi ijtimoiy-psixologik muhitni mustahkamlaydi, chunki har bir o‘quvchi o‘zining jamoaga foydali ekanini his qiladi.

Shuningdek, ko‘plab chet el maktablarida “qo‘shma ijodiy loyihalar” yo‘lga qo‘yilgan. Masalan, sinfning barcha a‘zolari birgalikda devoriy gazeta chiqaradi, maktab bog‘ini parvarishlaydi yoki kichik spektakl sahnalashtiradi. Bu amaliy faoliyatlar orqali o‘quvchilar bir-birini yaxshiroq tushunadi, ijtimoiy muloqotlari kuchayadi va o‘zaro ishonch rivojlanadi.

Ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishning asl mohiyati — bu sinfda har bir bola o‘zini qabul qilingan, qadrlangan va qo‘llab-quvvatlangan his qiladigan sharoit yaratishdir. Bunday muhitni rivojlantirishning asosiy omillari sifatida do‘stlikni mustahkamlovchi mashg‘ulotlar, sheriklik tizimi, hamkorlikdagi topshiriqlar va ota-onalarni ham jarayonga jalb qilish tajribalari chet elda amaliy yo‘nalishda keng qo‘llanilib kelmoqda.

Inklyuziv ta’limda ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishning amaliy misollari:

Dars jarayoni bosqichi	Amaliy faoliyat misoli	Ijtimoiy-psixologik ta’siri
Dars boshlanishi	“Do‘stlik aylanasi” o‘quvchilar bir-biriga yaxshi tilak bildiradi yoki sherigi haqida ijobiy fikr aytadi	Iliq muhit yaratadi, o‘zaro ishonch va hurmatni kuchaytiradi

Dars jarayoni bosqichi	Amaliy faoliyat misoli	Ijtimoiy-psixologik ta'siri
Yangi mavzuni o'rganish	Guruhlarda vazifa taqsimlash: har bir o'quvchi kichik rol oladi va natijaga faqat hamkorlik orqali erishiladi	Har bir o'quvchini jarayonga jalb etadi, jamoaviy mas'uliyatni rivojlantiradi
Amaliy mashg'ulot	Rolli o'yinlar: turli hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirish (masalan, navbat kutish, yordam so'rash)	Empatiya va tolerantlikni oshiradi, muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi
Mustahkamlash	"Peer support" – imkoniyati cheklangan o'quvchiga sherik biriktirib, vazifani birgalikda bajarish	Qo'llab-quvvatlash madaniyatini shakllantiradi, ijtimoiylashuvni tezlashtiradi
Dars yakuni	Har bir o'quvchi darsda nimani o'rganganini va sherigidan olgan yordamni aytib beradi	O'zaro minnatdorlikni kuchaytiradi, ijobiy refleksiya hosil qiladi

XULOSA

Inklyuziv ta'limda ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Chet el tajribalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar orasida iliq munosabat, o'zaro hurmat va qo'llab-quvvatlashni shakllantirish dars jarayonining ham, darsdan tashqari faoliyatning ham ajralmas qismi hisoblanadi.

Amaliy faoliyatlar guruhlarda ishlash, rolli o'yinlar, sheriklik tizimi, birgalikda ijodiy loyihalar tashkil etish o'quvchilar orasida do'stlik va hamkorlikni kuchaytiradi. Bu jarayonda har bir bola o'zini sinfning teng huquqli a'zosi

sifatida his qiladi. O'qituvchining tolerant munosabati, ota-onalarning hamkorligi va sinfdagi muntazam psixologik mashg'ulotlar muhitni yanada barqaror qiladi.

Shunday qilib, inklyuziv ta'limning tub mohiyati – barcha o'quvchilarni yagona ta'lim muhitida birlashtirish, ularning imkoniyatlarini ochish va ijtimoiylashuviga keng sharoit yaratishdir. Ijtimoiy-psixologik muhit ijobiy shakllanganda, inklyuziv ta'lim nafaqat bilim berish, balki insoniy qadriyatlarni singdirishning ham samarali vositasiga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Ergasheva Madina Kaxramon qizi.** *Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning pedagogik-psixologik jihatlarini takomillashtirish.* TADQIQOTLAR.UZ, Vol. 54 No. 1, 2025. Ushbu maqola umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni yanada samarali tashkil etish uchun pedagogik-psixologik yondashuvlar, o'qituvchilarning tayyorgarligi va o'quvchilarga individual yondoshuvni amaliyotga tatbiq etish masalalarini tahlil qiladi scientific-jl.org.
2. **Tilakova M. A.** *Inklyuziv ta'lim ishtirokchilarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni samarali tashkil etish.* PEDAGOGS, Vol. 61 No. 1, 2024. Muallif inklyuziv ta'lim subyektlarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash yo'llarini tahlil qiladi va bu yo'nalishdagi amaliyotlarni taklif etadi pedagogs.uz.
3. **Qodirova F. U., Pulatova D. A.** *Inklyuziv ta'lim.* Darslik. Mehr-nuri nashriyoti, Toshkent, 2024. Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'lim sharoitida o'qitishning mohiyati, huquqiy-me'yoriy asoslar hamda pedagogik-psixologik yondashuvlar yoritilgan. Bosma nashr, ochiq kira olish mumkin akbt.urdu.uz.
4. **Azizova Dinara.** *Inklyuziv ta'limning psixologik-pedagogik va tashkiliy shartlari.* *Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice*, Vol. 2 No. 9, 2024. Maqolada inklyuziv ta'lim sabablari, O'zbekistonda huquqiy asoslar, psixologik-

pedagogik qo'llab-quvvatlashning umumiy maqsadlari yoritiladi universalpublishings.com.

5. **Fayzullayeva Gulchexra.** *Inklyuziv ta'lim asoslari.* Elektron monografiya, Samarqand, 2024. Inklyuziv sinflarda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash, ularni ta'limga jalb qilish mazmuni hamda pedagogik-psixologik jihatlar haqida amaliy ma'lumotlar bilan boyitilgan nashr arm.sammoi.uz.